

Füzesi Kitti¹

Venezuelai válság: az olajexport múltja és jövőbeli kilátásai

Crisis in Venezuela: The Past and Future Prospects of Oil Exports

Absztrakt

Venezuela tekintélyes nyersanyagtartalékokkal rendelkezik, ennél fogva – figyelembe véve Földünk továbbra is növekvő energiafogyasztását – a világpolitikában is fontos szerepet tölthetne be. A dél-amerikai ország gazdaságát teljes mértékben az olajiparra alapozta, emiatt a világpiaci árváltozások igen érzékenyen érintették. Az 1980-as évek végén nemzetközi hiteleket kellett felvennie, jelenleg pedig hiperinflációval, humanitárius válsággal küzd. Az egyre romló gazdasági helyzet az olajiparra is kihatott, az infrastruktúra állapota is rosszabbodott. A cikk bemutatja az olaj kitermelésének történetét és vizsgálja a jelenlegi válsághoz vezető okokat, a jövőbeni lehetőségeket.

Kulcsszavak: Dél-Amerika, Venezuela, olajipar, energia

Abstract

Venezuela has significant reserves of natural resources, therefore it could play an important role in world politics, given the world's ever-increasing energy consumption. The South American country's economy has been entirely based on the oil industry, making it very sensitive to price fluctuations. Venezuela had to take out international loans in the late 1980s, and the country is currently struggling with hyperinflation and a humanitarian crisis. The economic crisis has also affected the oil industry, and the condition of the infrastructure has deteriorated. The article presents the history

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: fuzesikitti@gmail.com

of oil extraction and analyses the causes of the current crisis and the possibilities for the future.

Keywords: South America, Venezuela, oil industry, energy

Bevezetés

Az olaj az egyik legfontosabb energiaforrás, jelentőségét jól mutatja, hogy a világ primer energiafogyasztásának 31%-át² teszi ki. Bár az utóbbi időben egyre inkább növekszik a megújuló energiaforrások használata, Földünk energiafogyasztása továbbra is nagymértékben támaszkodik a fosszilis energiahordozókra.

A „fekete arany” az energiabiztonságban nagy horderejű, hiszen a 20. században globális szempontból jelentőssé váló fogalom elsődlegesen a fenti ásványkincshez kapcsolódott, majd napjainkra tovább formálódott, kiszélesedett. Az országok eltérő adottságai miatt az energiabiztonság mást jelent egy erőforrást exportáló és mást egy importáló állam számára.

A jelen tanulmány tárgyát képező ország szempontjából elsősorban az energiaforrás-exportnak van nagy súlya, hiszen Venezuela számára ez jelenti a legfőbb bevételi forrást. Venezuela, bár olyan jelentős olaj- és földgáztartalékkal rendelkezik, amely alapján akár a világpolitikában is igen fontos szerepet tölthetne be, súlyos gazdasági és humanitárius válsággal küzd. A dél-amerikai állam gazdaságát jelentős olajtartalékaikra alapozta, ez azonban történelme során már többször érezte negatív hatását, hiszen általa nagymértékben ki volt téve az olaj világgpiaci árváltozásainak.

A cikk először általános ismertetést nyújt a dél-amerikai országról, gazdaságáról és energiatartalékairól, majd bemutatja az olaj kitermelésének történetét. Ezt követően vizsgálja a jelenlegi válság okait és következményeit, végezetül elemzi az ország lehetőségeit. Olyan kérdésekre keresi a választ, hogy milyen okokra vezethető vissza a venezuelai súlyos gazdasági válság? Milyen lehetőségei lehetnek Venezuelának a nemzetközi olajpiacon?

Általános adatok

Venezuela Dél-Amerika 6. legnagyobb állama, területe 882 050 km², ami a teljes dél-amerikai régió csupán 5%-át adja.³ A Worldometer 2021-es adatai alapján az ország lakossága 28 435 940 fő, az éves növekedési ráta 2016 óta negatív, 2020-ban –0,28% volt.⁴ A kivándorlási arány igen magas, 2021 év elején a nettó kivándorlási ráta alapján 1000 lakosra 14,22 kivándorló jutott, amivel Dél-Amerikában az első, a világon pedig a harmadik helyen áll, csupán Szíria (34,34 kivándorló/1000 fő – 2021) és Dél-Szudán (22,04 kivándorló/1000 fő – 2021) előzi meg.⁵ Ezt egyrészt a rossz gazdasági helyzet indokolja, másrészt pedig a rossz közbiztonság. A régióban itt az egyik leggyakoribb

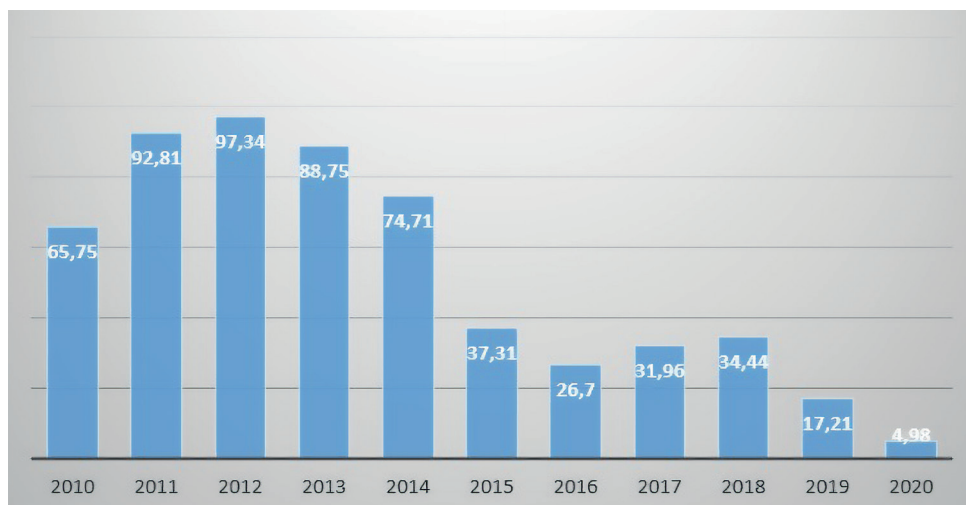
² Lásd: Statista.

³ Lásd Worldometer, www.worldometers.info/population/countries-in-south-america-by-population/

⁴ Lásd Worldometer, www.worldometers.info/world-population/venezuela-population/

⁵ CIA (é. n.)

az erőszakos halálesetek aránya. 2019-ben 16 506 gyilkosság történt az országban, ami azt jelenti, hogy 100 000 lakosra 60,3 erőszakos haláleset jut, ez az érték a legmagasabb egész Latin-Amerikában.⁶ Fontos megemlíteni a korrupciót is, Venezuela a világon a legrosszabb adatokkal rendelkezők közé tartozik, a korrupciós listán a 174. helyen áll, csupán Szomália és Szíria előzi meg.⁷ A 2020-as migrációs adatokat tekintve a legtöbb venezuelai elvándorló célja a szomszédos Kolumbia volt (1 780 486 fő), a második helyen Peru (941 889 fő), a harmadikon pedig Chile (523 553 fő) állt.⁸ „Latin-Amerika legnagyobb közelmúltbeli kivándorlási válságában”⁹ 2022. május elejéig 6 133 473 venezuelai¹⁰ hagyta el az országot, ami az eredeti lakosság körülbelül 20%-a. A venezuelai migráció különlegessége, hogy nem fegyveres konfliktus vagy üldöztetés miatt hagyták el otthonaikat, hanem a gazdasági válság, az élelmiszer- és gyógyszerhiány, valamint a rossz közbiztonság volt a kiváltó ok. Másrészt jellemzően a dél-amerikai kontinens más országait választják célállomásként.¹¹

1. ábra: Áruexport alakulása Venezuelában 2010 és 2020 között (milliárd USD)

Forrás: www.statista.com/statistics/370930/export-of-goods-from-venezuela/ alapján a szerző szerkesztése

A gazdasági mutatókat figyelembe véve 2020-ban az OEC adatai alapján Venezuela az export tekintetében a világon csupán a 118. helyen állt.¹² Ahogy az 1. ábrán is látható, az ország exportja a 2012–2020 közötti 8 évben jelentősen, 92,36 milliárd USD-vel csökkent.¹³ Hasonlóan nagyarányú visszaesés figyelhető meg az import terén is (2. ábra). Ennek oka pedig az ország rendkívül rossz gazdasági helyzetében keresendő.

⁶ OSAC 2020.

⁷ The Global Economy (é. n.)

⁸ Lásd Statista, www.statista.com/statistics/824384/leading-countries-destination-venezuelan-migrants/

⁹ SZENTE-VARGA – BATA-BALOG 2021: 76.

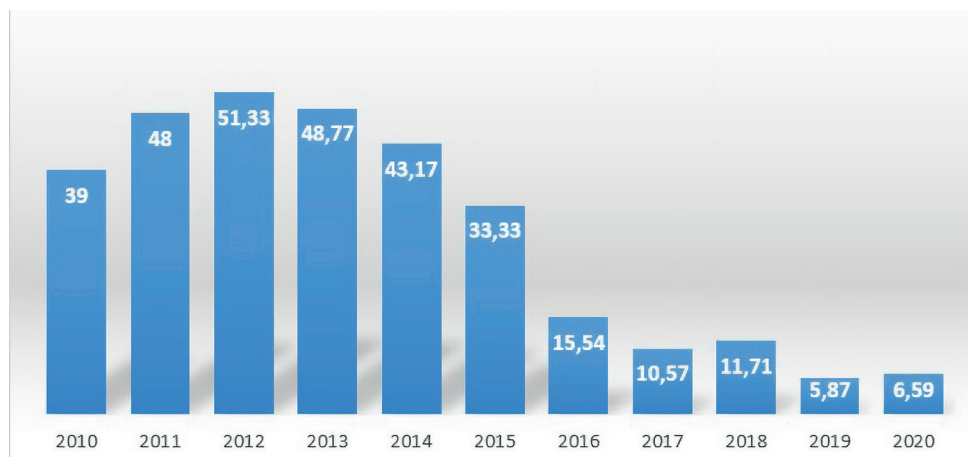
¹⁰ R4V (é. n.)

¹¹ SOLTÉSZ 2021: 4–5.

¹² OEC (é. n.)

¹³ Lásd Statista, www.statista.com/statistics/370930/export-of-goods-from-venezuela/

A „befagyott válságként” is említett, több sebből vérző gazdaságpolitika eredménye a kilátástalan pénzügyi helyzet, a lakosság elszegényedése volt. Ahogy a későbbi fejezetben részletesen látható lesz, az infláció az egekbe szökött, a nemzeti fizetőeszköz elértéktelenedett, ezt jól mutatja, hogy 2021 júliusában a minimálbér 7 millió bolivár volt, ami 1,87 USD-nek felelt meg.¹⁴ Az egy főre eső GDP 1541,7 USD volt 2021-ben,¹⁵ ez jelentősen elmarad Chilétől (15 617,13 USD – 2021),¹⁶ ami Dél-Amerika legstabilabb gazdasága, valamint a latin-amerikai régió átlagától is (7 417,25 USD – 2021).¹⁷

2. ábra: Áruiport Venezuelában 2010–2020 között (milliárd USD)

Forrás: www.statista.com/statistics/370926/import-of-goods-to-venezuela/ alapján a szerző szerkesztése

Az ország legfontosabb exportterméke a nyersolaj (3. ábra), ami a teljes export 61,4%-át adta 2020-ban, korábban pedig még ennél is hangsúlyosabb volt.¹⁸

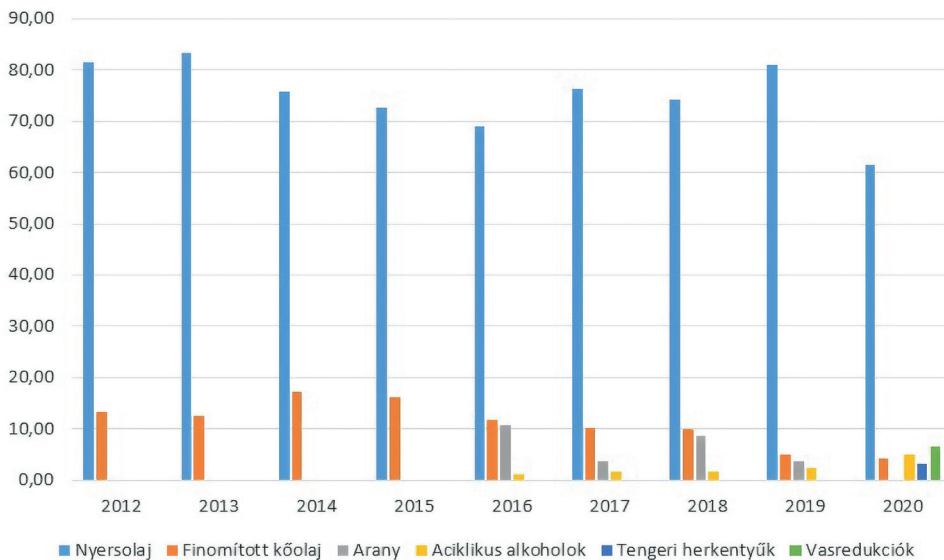
¹⁴ BATA-BALOG 2021.

¹⁵ Lásd Statista, www.statista.com/statistics/371876/gross-domestic-product-gdp-per-capita-in-venezuela/

¹⁶ Lásd Statista, www.statista.com/statistics/370353/gross-domestic-product-gdp-per-capita-in-chile/

¹⁷ Lásd Statista, www.statista.com/statistics/256413/gross-domestic-product-per-capita-in-selected-global-regions/

¹⁸ OEC (é. n.)

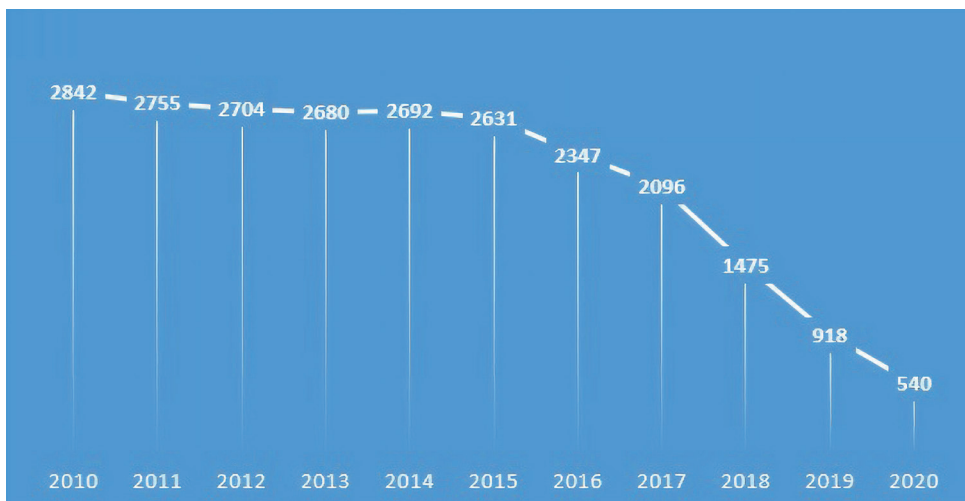
3. ábra: Exporttermékek százalékos aránya Venezuelában
 Forrás: OEC (é. n.) alapján a szerző szerkesztése

Energiatartalékok

Venezuela rendelkezik a világon a legnagyobb olajkészlettel: 2020. év végén az összes bizonyított tartaléka 303,8 milliárd hordó volt, ami a világ teljes tartalékának 17,5%-a.¹⁹ Ugyanakkor a kitermelés mértéke, ahogyan a 4. ábrán is jól látható, 2010–2020 között mintegy 80%-kal esett vissza, különösen nagyarányú csökkenés tapasztalható 2018–2020 között, ugyanis két év alatt a napi mennyiség 36,6%-kal lett kevesebb.²⁰ Oka a Donald Trump által bevezetett, a Maduro-rezsim megbuktatását célzó szankciók és az azt követő gazdasági válságban keresendő, amelyet a cikkben részletesen elemzünk.

¹⁹ BP Statistical Review of World Energy 2021. 2021: 16.

²⁰ BP Statistical Review of World Energy 2021. 2021: 18.

4. ábra: Az olaj kitermelése Venezuelában 2010–2020 között (ezer hordó/nap)
 Forrás: BP Statistical Review of World Energy 2021. 2021. 18. alapján a szerző szerkesztése

A földgáz esetében Latin-Amerikában szintén a legjelentősebb tartalékkal bír (6 300 milliárd m³), ez a Föld teljes tartalékának 3,3%-a, amivel a világon a hetedik helyen áll.²¹ Ami pedig a kitermelést illeti, 2017 óta szintén jelentős csökkenés tapasztalható. 2020 év végére a földgáz kitermelésének mértéke a 2017-es szinthez képest több mint 50%-kal esett vissza.²²

Jelentős fosszilis energiaforrásai meghatározzák Venezuela energiafelhasználását is. Az ország teljes energiaellátásának 86%-a származott ezekből (olajból 41%, földgázból 45%),²³ míg a megújuló energiaforrások csupán 14%-ot képviselnek. Utóbbiból a vízenergia a számottevő (13%), míg a bioüzemanyagok az energiaellátás mindössze 1%-át adják.²⁴

Az olaj kitermelésének története

Az olaj kitermelése Venezuelában 1914-re nyúlik vissza, ekkor fúrták az első kereskedelmi olajkutat a Maracaibo-tó keleti partján található Mene Grande mezőben. Ugyanakkor már 1909–1910-ben megjelentek az amerikai és angol vállalatok a lehetséges olajmezők feltárására. Az első olajmező azonban csalódást okozott, mert a vártnál kevesebb mennyiséget találtak. Továbbá a kezdeti kutatások igen nehézkesnek bizonyultak, mivel a közlekedési lehetőségek nagyon primitívek voltak, az őserdőn pedig nehezen lehetett átjutni.²⁵

²¹ BP Statistical Review of World Energy 2021. 2021: 34.

²² BP Statistical Review of World Energy 2021. 2021: 36.

²³ IEA (é. n.)

²⁴ IEA (é. n.)

²⁵ MILLER 1940: 204.

Először 1917-ben szállítottak venezuelai olajat külföldre, ekkor 121 ezer hordót állítottak elő, a következő évben ez már 320 ezer hordóra nőtt.²⁶ Az 1922-es év áttörést jelentett, a megtalált La Rosa mező már a nagy mennyiségű olajtartalék reményével kecsegtetett. Ezt követően egyre több olajvállalat fektetett be az országba, az olajkitermelés fellendült.²⁷ Mindezt jól mutatja, hogy 1925-re Venezuela nemzeti exportbevételének több mint 50%-át az olajkitermelés adta.²⁸ 1928-ra a napi kőolaj-kitermelés meghaladta a 290 ezer hordót, az export mértéke pedig elérte a 275 ezer hordót naponta, amivel a világon a második legnagyobb termelő és a legnagyobb exportőr lett.²⁹ Venezuela egyre inkább petroállammá vált, az olaj határozta meg a gazdaságon kívül a politikai viszonyokat is. Az olajérdekeltségek növekedésének eredményeként az egyéb termékek exportja fokozatosan csökkent, ezzel párhuzamosan növekedett az import.³⁰

1943-ban a venezuelai kormányzat az amerikai Standard Oil társasággal megállapodást kötött, amelynek értelmében az olajból származó bevételek 50-50%-ban oszlottak meg a két fél között. 1945-ben sikerült egy kicsit kedvezőbb jövedelemmegosztást elérnie, ami fontos volt a gazdaság fejlődésében. Utóbbihoz hozzájárult az is, hogy a kőolaj világpiaci ára megemelkedett, így Venezuela gazdasága az 1950-es és 1960-as években Latin-Amerikában a legerősebbnek számított.³¹ Növekvő külpolitikai jelentőségét mutatja, hogy az 1960-ban létrejött Kőolaj-exportáló Országok Szervezetének (Organization of the Petroleum Exporting Countries, OPEC) alapító tagja volt.³²

Az 1960-as években a kormány bevezette a „*Pentágono en Acción*” olajpolitikát. Az öt irányelvből álló program lényege az volt, hogy az ország jobban profitáljon az olajtartalékaiból, szabályozza a nyersolaj kereskedelmét, ezáltal elkerülje a pazarlást, összehangolja politikáját az olajexportáló országokkal. Ezen kívül megfogalmazta a nemzeti olajtársaság (Corporación Venezolana de Petróleo, CVP) létrehozásának igényét is.³³

Az olajárak növekedése fellendítette a venezuelai gazdaságot, 1969-ben Venezuelában például az ipari munkavállalók átlagos jövedelme az amerikai munkavállalók jövedelmének 90%-a volt.³⁴ 1976-ban (hasnolón több dél-amerikai országhoz) megvalósult az olajipar államosítása.³⁵ A hetvenes évek elején lévő olajválság okozta olajár-növekedés, valamint az államosításnak köszönhetően jelentősen növekedett

²⁶ LIEUWEN 2016: 31.

²⁷ MILLER 1940: 204.

²⁸ MÄHLER 2009: 11.

²⁹ Lásd: www.pdvsa.com/index.php?option=com_content&view=article&id=8917&Itemid=569&lang=es

³⁰ HEGEDŰS 2019: 172–173.

³¹ VOGEL 2011: 127–128.

³² Az 1960. szeptember 10–14. közötti bagdadi konferencián létrehozott szervezet célja összehangolni és egységesíteni a tagállamok közötti kőolaj-politikát annak érdekében, hogy a kőolajtermelők számára stabil és tisztességes árakat biztosítson. A fogyasztó nemzeteknek pedig garantálja a hatékony, gazdaságos és rendszeres ellátást. Célja továbbá, hogy a befektetőknek biztosítsa a befektetett tőke méltányos megtérülését. Lásd: www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm

³³ OSORIO 2015.

³⁴ KORNBLIHTT 2015: 59.

³⁵ Bolívia 1969-ben, Brazília 1953-ban, Kolumbia 1951-ben, Ecuador 1972-ben és 1974-ben, Peru pedig 1968-ban államosította olaj- és földgázkészleteit, lásd BERRIOS–MARAK–MORGENSTERN 2011: 676.

az állami jövedelem.³⁶ 1975-ben a kormány létrehozta a Petróleos de Venezuelát (PDVSA), amely a nemzeti olajkomplexum anyavállalata, feladatai közé tartozik a vállalatok tevékenységének megtervezése, felügyelete, koordinálása és ellenőrzése.³⁷

Azonban az olajválságok hatására más területeken is megindultak az olaj utáni kutatások, valamint egyéb energiaforrásokat kezdtek el alkalmazni, például a gázt, szenet és a nukleáris energiát. Ezen intézkedések hatására csökkent az olaj világgpiaci értéke. 1986-ban az olajárak összeomlása nyilvánvalóvá tette az exportáló országok kiszolgáltatottságát.³⁸ Mindez Venezuelában is erősen éreztette hatását, az adósságválság kezelésére pedig nemzetközi hiteleket kellett felvennie például a Világbanktól és az IMF-től 1989-ben.³⁹ Bár az 1980-as évek elején a hitelezők még úgy gondolták, hogy Latin-Amerika csupán likviditási válságban szenved, és a hiteleket megújítva abban bíztak, hogy a válságból kilábalva képes lesz törleszteni, 1985-re világossá vált, hogy ennél súlyosabb problémáról van szó. Ezért az úgynevezett washingtoni konszenzus jegyében a hitelekért cserébe piaci reformokat kértek, aminek a célja a gazdaság beindítása volt. Többek között ez kiterjedt a piacok liberalizációjára, az állami tulajdon privatizációjára, a külföldi befektetések beengedésére és adóreformok végrehajtására is.⁴⁰ A nemzeti fizetőeszköz, a bolívár leértékelése miatt az emberek megélhetési körülményei jelentősen visszaestek, emelkedni kezdett a bűnözés és a korrupció aránya, továbbá nőtt a politikai instabilitás.⁴¹ Az egyre romló gazdasági helyzet és a kormány megszorító intézkedései miatt 1989. február 27-én országszerte tiltakozások kezdődtek, több százan vonultak az utcákra. Fosztogatások, erőszakos események kezdődtek, ami miatt a kormány többek között kijárási tilalmat rendelt el, a fegyveres erőket pedig megbízta a törvényesség és a rend fenntartásával. Az ezt követő napokban több száz ember vesztette életét a rendőrség és a katonaság válogatás nélküli lövöldözésének következtében.⁴²

Az 1980-as évek olajárcsökkenése azért is érintette különösen súlyosan Venezuelát, mert az olajszektor dominanciája miatt az ország mezőgazdasági ágazata visszaszorult, az élelmiszerek jelentős részét importból szerezte be. A bevételek csökkenésével a szegényebb lakosságot a magas élelmiszerárak súlyosan érintették.⁴³

Az 1990-es években történt némi előre mozdulás az olajszektor liberalizálására az *Apertura Petrolera* politikai folyamat részeként. 1992-ben Venezuela megállapodásokat kötött külföldi vállalatokkal a nehézlaj kitermeléséről és feldolgozásáról és a cseppfolyósított földgáz előállításáról. Ezeket a szerződéseket 1993-ban újabbak követték. Az említett két évben összesen 14 olajkitermelő mező újraindításáról, üzemeltetéséről állapodott meg a PDVSA, amelyeket külföldi vállalatok kaptak meg. Ezek a társulási megállapodások az Orinoco-öbölben található szénhidrogénkészletek feltárására, előállítására, szállítására és tárolására vonatkoztak. A PDVSA leányvállalata, a CVP kötötte a szerződéseket a külföldi cégekkel. Ezek értelmében a szénhidrogénkészletek

³⁶ MÁHLER 2009: 15.

³⁷ Petróleos de Venezuela, PDVSA, lásd: www.pdvsa.com/index.php?lang=es

³⁸ GIUSTI 1999: 120–121.

³⁹ HEGEDŰS 2019: 173.

⁴⁰ BEN CZES 2015: 107–117.

⁴¹ VOGEL 2009: 1.

⁴² Amnesty International 1991: 1–2.

⁴³ MÁHLER 2009: 23.

feltárásának kockázata a harmadik felet terhelte, viszont a nyereségből a CVP is részesedett.⁴⁴ A külföldi vállalatok kedvezőbb adózásban részesülhettek. Ennek a nyitási politikának hátrányai is voltak, például nem írták elő, hogy a feltárt, de kiaknázatlan területeket vissza kell szolgáltatni a nemzeti tartalékba, annak ellenére, hogy azt már az 1920-as években megalkotott első szénhidrogéntörvényben leszögezték. A fenti nyitási program a Demokratikus Akció (Acción Democrática, AD), képviselőiben ellenvetést váltott ki. 1995-ben elkészült a venezuelai-külföldi vegyesvállalatok szerződésének mintája, amely a hazai vállalatoknak korlátozott, alárendelt feltételeket biztosított, például a termelés felett csak kevés irányítással, bár a nyereségből részesülnének. A PDVSA fokozatosan csökkentette szerepét a kőolaj feltárásában, előállításában és forgalmazásában is, mivel a nyitási program célja az volt, hogy Venezuela jövőjét összekapcsolja a fogyasztó nemzetek érkeivel.⁴⁵

Rafael Caldera rendkívül nehéz időszakban vette át az ország irányítását 1994-ben. A Banco Latino összeomlása súlyos gazdasági válságot eredményezett Venezuelában, a bankrendszer közel fele fizetéképtelenné vált.⁴⁶

Az olajszektor Chávez elnöksége alatt

Az 1998-as elnökválasztásokon a szavazatok 56,2%-át Hugo Chávez szerezte meg,⁴⁷ így ő lett Venezuela új elnöke. Az ország neve 1999-ben Venezuelai Bolívari Köztársaságra változott. Még ez év decemberében elfogadták az új alkotmányt, amelyben megfogalmazták, hogy az ország területén lévő szénhidrogén-lelőhelyek a Venezuelai Bolívari Köztársaság vagyonának minősülnek, ennél fogva elidegeníthetetlenek.⁴⁸ 2000-ben Caracasban Chávez meghívására tartották meg az OPEC-tagállamok államfőinek második csúcstalálkozóját, amelyen többek között a szegénység és egyenlőtlenség leküzdéséről, az egyenlőtlen kereskedelmi feltételek felszámolásáról és az olajárak védelméről volt szó. Ennek háttérében az állt, hogy az 1998-as gazdasági világválság hatására az olajárak ismét estek, ami súlyosan érintette Venezuelát is.⁴⁹ Chávez első intézkedései között szerepelt az olajkészletek újbóli államosítása. A 2001-ben elfogadott új szénhidrogéntörvény értelmében az állami olajtársaság, a PDVSA minimum 51%-os részesedéssel rendelkezett az olaj feltárásával és termelésével kapcsolatos projekteken. Szintén ebben a törvényben hozta létre a PDVSA és magánbefektetők vegyes vállalatait.⁵⁰ Ugyanakkor Chávez azon intézkedése, hogy ellenőrizze az állami olajtársaságokat, tiltakozásokat váltott ki 2002-ben az olajipari dolgozók körében, ami az elnök elleni puccskíséretté alakult.⁵¹ 2003 év elején a PDVSA-n belül is voltak sztrájkok, amelyek a venezuelai gazdaságban súlyosan éreztették hatásukat. Ezt jól mutatja, hogy 2003-ban a szegénységi küszöb alatt lévő háztartások aránya 55%-ra

⁴⁴ ELJURI-PÉREZ 2008: 477.

⁴⁵ HELLINGER 2017: 59–64.

⁴⁶ PHILIP 1999: 370.

⁴⁷ HEGEDŰS 2019: 165.

⁴⁸ PDVSA (é. n.)

⁴⁹ HELLINGER 2017: 64.

⁵⁰ HALFF et al. 2017: 1–8.

⁵¹ VOGEL 2011: 130.

nőtt (1998-ban ez az arány 44% volt, ami szintén magasnak tekinthető).⁵² 2004-ben Chávez a visszahívó népszavazáson győzni tudott, 2006-ban pedig az elnökválasztásokat is megnyerte. 2006-ban a korábbi 51%-ról 60%-ra növelte a kormányzati tulajdon arányát az olajszektorban.⁵³

A 2003–2008 közötti időszak sikeresnek mondható a venezuelai gazdaságban, ami szorosan összefüggött azzal, hogy az olaj világgpiaci ára is meredeken emelkedett, a Statista adatai alapján 2003-ban 28,1 USD, míg 2008 első felében már 94,1 USD volt az olaj hordónkénti ára.⁵⁴ Chávez ezt a kedvező helyzetet kihasználva javítani tudott az ország gazdasági helyzetén, emelkedett az egy főre eső GDP, csökkent az államadósság és a munkanélküliség is. Azonban ő sem tudott strukturális változásokat megvalósítani, Venezuela gazdasága továbbra is a kőolajtól függött, emiatt a 2008-as világválság újfent súlyosan érintette. Mindezt fokozta, hogy elmaradt a kőolajszektor modernizációja.⁵⁵

Chávez az ország nagy mennyiségű olajtartalékait arra használta, hogy USA-ellenes politikáját erősíteni tudja. Ennek jegyében Oroszországgal és Iránnal kereskedelmi, technológiai és katonai megállapodásokat kötött, támogatta az iráni atomprogramot is.⁵⁶ Szintén szoros kapcsolatokat kezdett ápolni Kínával.

Venezuela helyzete Chávez után

Chávez 2013-ban meghalt, Venezuela új elnöke pedig a korábbi külügyminiszter, majd alelnök, Nicolás Maduro lett. 2014–2016 között a kőolajárak drasztikusan csökkentek 96,29 USD/hordóról 40,76 USD/hordóra (2016), ez pedig az olajtól függő országban erősen érezte hatását.⁵⁷ Venezuela gazdasági helyzetét tovább súlyosbította az Egyesült Államok szankciós politikája a dél-amerikai állammal szemben, ami az ország gazdaságának legfontosabb elemét, az olajpiacot célozta meg. A 2017–2019 között bevezetett többlépcsős szankcióknak a célja az volt, hogy Madurót eltávolítsa az elnöki pozícióból. Bár a venezuelai kormány igyekezett a szankciók negatív hatásait csökkenteni (például bevezette a petro kriptovalutát), ezek az intézkedések nem jártak sikerrel. A gazdasági válság tovább mélyült, az infláció az egekbe szökött.⁵⁸ 2015-ben havonta több mint 10%-kal emelkedett az infláció mértéke, 2017-ben már az 50%-os havi növekedést is meghaladta, ami végül 2018-ban csúcspontot ért el, ekkor havonta közel 250%-kal növekedett az árindex.⁵⁹ Bár a venezuelai kormány 2015-től kezdve nem közölt inflációs adatokat, az IMF kimutatásai alapján Venezuelában az éves inflációs növekedés 2017–2018 között érte el a csúcspontját, ekkor 65 370%-os emelkedés

⁵² BUXTON 2014: 20.

⁵³ HELLINGER 2017: 66.

⁵⁴ Lásd Statista, www.statista.com/statistics/262858/change-in-ope-cru-de-oil-prices-since-1960/

⁵⁵ LEHOCZKI 2013: 10.

⁵⁶ HEGEDŰS 2019: 175–177.

⁵⁷ Lásd Statista, www.statista.com/statistics/262858/change-in-ope-cru-de-oil-prices-since-1960/

⁵⁸ Az infláció mértéke a 2000-es évek elején is éves szinten 10–30% között mozgott, ami már ekkor is magasabb volt a világtágnál. Lásd BARREDO-ZURIARRAIN 2021: 8.

⁵⁹ BARREDO-ZURIARRAIN 2021: 12–13.

volt megfigyelhető.⁶⁰ Ezt követően az éves növekedési arány csökkent ugyan, de 2022-ben is 2000% körüli értékkel számolt a világszervezet.⁶¹ Tovább súlyosbította a gazdasági helyzetet, hogy a PDVSA nagy adósságokat halmozott fel, a kitermelt olaj legnagyobb része nem hozott lényegi bevételt a dél-amerikai ország számára, ugyanis azok döntő része a kínai⁶² és orosz hitelek, valamint a vegyesvállalatok hiteleinek törlesztésére szolgált. Jelentősen visszaesett a hagyományos olajmezők termelése, ezzel szemben a nehézőlaj-termelés kisebb ütemben csökkent, ez pedig további nehézségeket okozott. A nehézőlaj hígításához infrastrukturális beruházások kellettek, valamint a művelethez szükséges alapanyagokat is importálni kellett, ami tovább csökkentette a bevételi forrásokat.⁶³

A rendkívül rossz gazdasági helyzethez bel- és külpolitikai viszály is társult. A 2018-as parlamenti választásokat Maduro ugyan megnyerte, de annak eredményét az ellenzék nem ismerte el, és Juan Guaidó ideiglenes elnökké kiáltotta ki magát, amit az Egyesült Államok egyoldalúan el is ismert.⁶⁴ Majd így tett 2019 január végén az Európai Parlament,⁶⁵ illetve a legtöbb dél-amerikai ország is.

2019 januárjában az Egyesült Államok újabb szigorítást vezetett be, ami nagyon érzékenyen érintette Venezuelát, ugyanis ekkor (néhány kiegészítő rendelkezés kivételével, például humanitárius célú olajügyletek, amelyekért cserébe élelmiszert, gyógyszert, üzemanyagot kapott Venezuela) gyakorlatilag megszűnt az olajkereskedelem az USA-val, amely addig a legfontosabb exportpartnere volt.⁶⁶ Az országon belül energiaellátási problémákat okozott, hogy megszűnt a kőolajimport is az Egyesült Államokból, ugyanis korábban a nehézőlaj hígításához szükséges finomított kőolaj is innen érkezett.⁶⁷

Az amerikai szankciók közelebb hozták Venezuelát Oroszországhoz⁶⁸ és Kínához is. Míg előbbi nyíltan támogatta a Maduro-kormányt, addig Kína óvatosabb külpolitikát alkalmazott, gazdasági támogatása ugyanakkor hozzájárult ahhoz, hogy némi-képp ellensúlyozni tudják az amerikai bojkottot.⁶⁹ Az orosz–venezuelai kapcsolatokat erősödését mutatta az is, hogy az amerikai szankciókat követően Maduro a PDVSA európai központját a portugál fővárosból Moszkvába helyezte. Ezt követően azonban az Egyesült Államok szankciókkal sújtotta az orosz nemzeti olajvállalatot, a Rosznyeft, amiért figyelmen kívül hagyta a korábbi szabályokat. Emiatt a Rosznyeft visszavonta befektetéseit, ugyanakkor továbbra is nagy szerepet játszott a venezuelai olaj kereskedelmében.⁷⁰

⁶⁰ IMF (é. n.)

⁶¹ IMF (é. n.)

⁶² A hatalmas hiteleket jól példázza, hogy a Kínai Fejlesztési Bank legnagyobb hitelkiadásait Venezuelának nyújtotta. Lásd FERCHEN 2020: 3.

⁶³ MONALDI 2018: 2–3.

⁶⁴ RÁ CZ 2019: 4.

⁶⁵ European Parliament 2019.

⁶⁶ VÁ ROSI 2021: 4–9.

⁶⁷ VÁ ROSI 2021: 14.

⁶⁸ Oroszország és Venezuela kapcsolata már 2006-ban is szorosabbá vált, amikor az Egyesült Államok fegyverembargót vezetett be Venezuelával szemben. Ekkortól Oroszország vált a dél-amerikai állam legfontosabb fegyverszállítójává. Lásd BULL– ROSALES 2020: 12.

⁶⁹ BULL– ROSALES 2020: 11–12.

⁷⁰ SINGER 2022a.

Bár Venezuela rendelkezik a világon a legnagyobb olajtartalékkal, az ország olajkitermelő infrastruktúrája a válság miatt folyamatosan romlott. Az aktív olajfúró toronyok száma drasztikusan csökkent. Míg 2013-ban összesen 70 fúrótorony működött a dél-amerikai országban,⁷¹ ami a teljes latin-amerikai régió csaknem 17%-a volt,⁷² addig a 2017–2018 közötti egy évben a számuk nagyjából a felére esett vissza, 2020 decemberében pedig az utolsó torony is leállította működését.⁷³ A Baker Hughes 2022. márciusi adatai alapján ez továbbra sem változott.⁷⁴ Ezen kívül drasztikusan csökkent az olajkutak száma is Maduro kormányzása alatt. Míg 2014-ben egy év alatt 669 befejezett kutat⁷⁵ tartottak számon, addig 2021-ben már csupán 90-et.⁷⁶

Kilátások

Az olajkitermelés 2020 szeptemberében érte el a mélypontját Venezuelában, ekkor mindössze 360 ezer hordó volt naponta, azóta a statisztikai adatok emelkedést mutatnak.⁷⁷ 2021 év végére a kitermelés az előző év átlagának csaknem duplájára nőtt, ebben szerepet játszott, hogy Venezuela szeptemberben az iráni nemzeti olajtársasággal (National Iranian Oil Company, NIOC) megállapodást kötött, amely biztosította a nehézőlaj hígításához kulcsfontosságú anyag szállítását, így a dél-amerikai ország számára lehetővé vált, hogy exportképes kőolajat tudjon előállítani. Tovább nőtt az Ázsiába való olajkivitel mértéke is, az így keletkező bevételekből pedig a PDVSA némiképp csökkenteni tudta adósságát. Szintén a kitermelés növekedésének kedvezett, hogy az olaj világpiaci ára emelkedett, így a szankciók miatti jelentősen leárazott venezuelai olaj (amelyet többnyire átláthatatlan csatornákon keresztül exportáltak a szankciók kikerülése végett) előtt újabb lehetőségek nyíltak meg.⁷⁸ Ugyanakkor a termelékenység növekedéséhez mindenképpen újabb kutakra és az infrastruktúra javítására lenne szükség, ehhez pedig befektetők kellenének.⁷⁹

Oroszország 2022. februári ukrajnai inváziója új lehetőségeket nyithat a dél-amerikai ország számára. Az inváziót követően Joe Biden amerikai elnök leállította az orosz olaj behozatalát az Egyesült Államokba. Ezt a jelentős importot azonban helyettesítenie kell.⁸⁰ Március elején többéves szünetet követően ismét amerikai tisztségviselők érkeztek Caracasba. A találkozón többek között energetikai kérdésekről is tárgyaltak, azonban a két ország közötti viszony rendezésében lényegi előrelépés nem történt.⁸¹

⁷¹ Lásd Statista, www.statista.com/statistics/1237919/number-oil-rigs-venezuela/

⁷² Baker Hughes 2022a.

⁷³ Lásd Statista, www.statista.com/statistics/1237919/number-oil-rigs-venezuela/

⁷⁴ Baker Hughes 2022b.

⁷⁵ Olyan kút, amelyen keresztül már folyik a szénhidrogén-kitermelés, vagy készen áll arra, hogy kitermelést végezzon.

⁷⁶ Az olajkutak építése 2007-ben érte el csúcspontját Venezuelában, ekkor egy év alatt 1560 készült el, ami a legmagasabb szám volt abban az évben az OPEC tagállamai között. Lásd https://asb.opec.org/data/ASB_Data.php

⁷⁷ Lásd Statista, www.statista.com/statistics/1240421/crude-oil-production-monthly-venezuela/

⁷⁸ PALACIOS–MONALDI 2022.

⁷⁹ PARRAGA 2021.

⁸⁰ Az Oroszországból származó olajimportot egyike az USA 5 legnagyobb olajimportjának. A 2021-es éves behozatal 8%-át tette ki. Lásd: IEA 2022.

⁸¹ BEALES–SILVA– HAY 2022.

Maduro kijelentette, hogy a PDVSA képes (amennyiben sikerül visszaállítani az alapvető szintre a kitermelést) akár napi 1–3 millió hordó olajat is kitermelni.⁸² A venezuelai elnök ezen kijelentését is mértékkel kell kezelni, hiszen a rendkívül rossz gazdasági helyzet, valamint a szankciók miatt az ország infrastruktúrája folyamatosan romlott, és a dél-amerikai állam, bár jelentős tartalékkal rendelkezik, a közeljövőben nem lesz képes átvenni Oroszország szerepét. A két ország közeledése egymáshoz meglehetősen törékeny. Az Egyesült Államok továbbra is Juan Guaidót ismeri el Venezuela ideiglenes elnökének.⁸³ Ezzel párhuzamosan az amerikai Chevron olajvállalat kérte venezuelai tartózkodásra vonatkozó engedélyek meghosszabbítását annak érdekében, hogy a dél-amerikai államban üzemeltetett 4 olajmezőn tudja javítani üzleti tevékenységét.⁸⁴

Összegzés

Venezuela a világon a legnagyobb olajtartalékkal rendelkező ország, azonban kedvező földrajzi adottságai egyben hátráltatták is a gazdaság fejlődését. Akárcsak a legtöbb dél-amerikai állam, a világkereskedelemben mint nyersanyagexportőr kapcsolódott be, ez pedig azóta sem változott. Mivel az olaj határozza meg az ország gazdaságát, történelme során nagymértékben ki volt téve a világpiaci árak fluktuációjának. A kezdeti fellendülést az olajválságok miatti gazdasági nehézségek követték. Venezuela esete jól példázza, hogy az erőforrást exportáló országok számára mennyire fontos a kereslet biztonsága, illetve az export diverzifikáltsága. A bel- és külpolitikai problémáktól terhelt, diktatórikus berendezkedésű (ennélfogva nemzetközileg is elszigetelt) országot a 2010-es évek végén bevezetett amerikai szankciók nagyon súlyosan érintették. A gazdasági válság humanitárius válsággá mélyült.

A 2022. februári orosz–ukrán háború esetleg új lehetőségeket nyithat meg az amerikai szankciók miatt elszigetelt Venezuela számára. Bár arra aligha lehet számítani, hogy az USA eltörli a Maduro-kormány ellen kiszabott szankciókat, a Venezuelában működő nemzetközi olajvállalatok számára tett esetleges enyhítések is hozzájárulhatnak az olajkitermelés javulásához. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy ez nem elegendő, hiszen az évek óta tartó gazdasági válság miatt a dél-amerikai ország olajkitermelő infrastruktúrája is rossz állapotban van, valamint az iparágban dolgozó szakértőkben is hiányt szenved. A szankciók enyhítését azonban hátráltathatja, hogy a venezuelai olajiparban még működő nemzetközi vállalatok jelentős része orosz társaság.⁸⁵

A dél-amerikai országnak további nehézséget jelent, hogy külföldi bankszámláit orosz bankokba utalta át (így kikerülve az amerikai szankciókat), az orosz bankokat érintő embargó miatt pedig ezeket is befagyaszthatták. Tovább növeli a venezuelai olajkitermelés fellendülése körüli kételyeket, hogy az orosz nyersanyagokra kimért szankciók miatt a nagy mennyiségű orosz olaj szintén a nemzetközi olajtársaságok átláthatatlan rendszerébe kerül – e módon kijátszva a retorziót –, ezáltal a venezuelai

⁸² SINGER 2022b.

⁸³ The White House 2022.

⁸⁴ SINGER 2022b.

⁸⁵ PALACIOS–MONALDI 2022.

szállítmányok vetélytársává válhat. A dél-amerikai ország olajexportjának fontos felvevője Kína, azonban a kedvező árú orosz olaj veszélyeztetheti a kínai–venezuelai olajügyleteket, hiszen Venezuela elsősorban extra nehéz, alacsony minőségű olajat tud kitermelni, a nagy távolság miatt pedig a szállítása is költségesebb. Szintén nem lehet figyelmen kívül hagyni a venezuelai olajkitermelés külső korlátai közül Iránt sem, hiszen a nehézőlaj hígításához szükséges importot jelenleg innen szerzi be. Amennyiben az ázsiai ország elleni szankciókat enyhítik, az azt eredményezheti, hogy az iráni olajtársaságnak már nem lesz érdeke Venezuelába exportálni olajtermékeit, helyette a nemzetközi olajpiacon értékesítené azokat.⁸⁶ Összességében tehát elmondható, hogy a szankciók enyhítése szükséges ahhoz, hogy Venezuela kilátásai az olajpiacon javulni tudjanak, de semmiképpen sem elégséges az ország olajiparának állapota miatt.

Felhasznált irodalom

- Amnesty International (1991): *Arbitrary Killings in February and March 1989: Victims Exhumed from Mass Graves*. Online: www.amnesty.org/ar/documents/amr53/002/1991/en/
- Baker Hughes (2022a): *Worldwide Rig Count*. Online: <https://rigcount.bakerhughes.com/static-files/b9b8aada-d10f-480a-9025-f7055d79f95d>
- Baker Hughes (2022b): *International Rig Counts for March 2022*. Online: <https://rigcount.bakerhughes.com/intl-rig-count/>
- BARREDO-ZURIARRAIN, Juan (2021): Credit-Fueled Demand and Shrinking Aggregate Supply: A Study on the Hyperinflation in Venezuela. *Review of Political Economy*. Online: <https://doi.org/10.1080/09538259.2022.2037932>
- BATA-BALOG Amadea (2021): Véget tud-e vetni Venezuela a hiperinflációnak? Avagy hány nullával kell még csonkítani a nemzeti valutát? *Corvinák*, 2021. augusztus 24. Online: <https://corvinak.hu/vilag/2021/08/24/veget-tud-e-vetni-venezuela-a-hiperinflacionak-avagy-hany-nullaval-kell-meg-csonkitani-a-nemzeti-valutat>
- BEALES, Richard – SILVA, Lauren – HAY, George (2022): Venezuela da a Estados Unidos una lección de 'realpolitik'. *El País*, 2022. március 11. Online: https://cincodias.elpais.com/cincodias/2022/03/10/opinion/1646910300_902683.html?rel=buscador_noticias
- BENCZES István (2015): A washingtoni konszenzus és a nemzetközi pénzügyi szervezetek. *Köz-Gazdaság*, 10(2), 107–123.
- BERRIOS, Ruben – MARAK, Andrae – MORGENSTERN, Scott (2011): Explaining Hydrocarbon Nationalization in Latin America: Economics and Political Ideology. *Review of International Political Economy*, 18(5), 673–697. Online: <https://doi.org/10.1080/09692290.2010.493733>
- BP Statistical Review of World Energy 2021. 70th Edition, 2021.

⁸⁶ PALACIOS–MONALDI 2022.

- BULL, Benedicte – ROSALES, Antulio (2020): The Crisis in Venezuela. *European Review of Latin American and Caribbean Studies*, (109), 1–20. Online: <https://doi.org/10.32992/erlacs.10587>
- BUXTON, Julia (2014): *Social Policy in Venezuela*. Geneva: UNRISD Working Paper CIA (é. n.): *Net Migration Rate*. Online: www.cia.gov/the-world-factbook/field/net-migration-rate/country-comparison
- ELJURI, Elisabeth – PÉREZ, Victorino J. Tejera (2008): 21st-Century Transformation of the Venezuelan Oil Industry. *Journal of Energy & Natural Resources Law*, 26(4), 475–498. Online: <https://doi.org/10.1080/02646811.2008.11435196>
- European Parliament (2019): *Venezuela: Parliament Recognizes Guaidó, Urges EU to Follow Suit* (2019. január 31.). Online: www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20190125IPR24303/venezuela-parliament-recognises-guaido-urges-eu-to-follow-suit
- FERCHEN, Matt (2020): *China-Venezuela Relations in the Twenty-First Century: From Overconfidence to Uncertainty*. United States Institute of Peace.
- GIUSTI, Luis E. (1999): La Apertura: The Opening of Venezuela's Oil Industry. *Journal of International Affairs*, 53(1), 117–128.
- HALFF, Antoine et al. (2017): *Apocalypse Now: Venezuela, Oil and Reconstruction*. *Columbia Global Energy Dialogues*. 1–17. Online: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3822695>
- HEGEDŰS Barbara (2019): Venezuela. In SZENTE-VARGA Mónika – BÁCS Zoltán György (szerk.): *Dél-Amerika a 21. században – társadalmi, gazdasági és politikai konfliktusok*. Budapest: Dialóg Campus, 163–180. Online: http://real.mtak.hu/107090/1/634_Del_Amerika_a_21_szazadban_vegleges_E.pdf
- HELLINGER, Daniel (2017): Oil and the Chávez Legacy. *Latin American Perspectives*, 44(1), 1–24. Online: <https://doi.org/10.1177/0094582X16651236>
- IEA (2022): *Oil and Petroleum Products Explained, Oil Imports and Exports*. Online: www.iea.gov/energyexplained/oil-and-petroleum-products/imports-and-exports.php
- IEA (é. n.): *Total Energy Supply (TES) by Source, Venezuela 1990–2019*. Online: www.iea.org/countries/venezuela
- IMF (é. n.): *Inflation Rate, Average Consumer Prices*. Online: www.imf.org/external/datamapper/PCPIPCH@WEO/OEMDC/
- KORNBLIHTT, Juan (2015): Oil Rent Appropriation, Capital Accumulation, and Social Expenditure in Venezuela During Chavism. *World Review of Political Economy*, 6(1), 58–74. Online: <https://doi.org/10.13169/worlrevipoliecon.6.1.0058>
- LEHOCZKI Bernadett (2013): A Chávez éra Venezuelában: bel- és külpolitikai alternatíva keresés. *Grotius Tanulmányok*. 1–16.
- LIEUWEN, Edwin (2016): *Petróleo en Venezuela, una historia*. Caracas: Fundación Editorial El perro y la rana
- MÄHLER, Annegret (2009): *Oil in Venezuela: Triggering Violence or Ensuring Stability? A Context-sensitive Analysis of the Ambivalent Impact of Resource Abundance*. German Institute for Global and Area Studies
- MILLER, Eugene Willard (1940): Petroleum in the Economy of Venezuela. *Economic Geography*, 16(2), 204–210. Online: <https://doi.org/10.2307/140982>

- MONALDI, Francisco (2018): *The Collapse of the Venezuelan Oil Industry and Its Global Consequences*. Washington: Atlantic Council
- OECD (é. n.): *Venezuela*. Online: <https://oec.world/en/profile/country/ven>
- OPEC (é. n.): *Wells Completed in OPEC Members*. Online: https://asb.opec.org/data/ASB_Data.php
- OSAC (2020): *Venezuela 2020 Crime & Safety Report* (2020. július 21.). Online: www.osac.gov/Content/Report/0e6ed0e0-eb8e-44cc-ab81-1938e6c8d93f
- OSORIO, Gregorio Darwich (2015): *Petróleo en Venezuela en el siglo XX. De la inexperience institucional a la pericia*. *CDC*, 32(88). Online: http://ve.scielo.org/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1012-25082015000100009
- PALACIOS, Luisa – MONALDI, Francisco (2022): *Venezuela Oil Sanctions: Not an Easy Fix*. Columbia: Center on Global Energy Policy. Online: www.energypolicy.columbia.edu/research/commentary/venezuela-oil-sanctions-not-easy-fix#_edn4
- PARRAGA, Marianna (2021): *How Venezuela Pulled its Oil Production out of a Tailspin*. *Reuters*, 2021. december 27. Online: www.reuters.com/markets/commodities/how-venezuela-pulled-its-oil-production-out-tailspin-2021-12-27/
- PDVSA (é. n.): *La Corporación Venezolana del Petróleo (CVP)*. Online: www.pdvsa.com/index.php?option=com_content&view=article&id=6517&Itemid=577&lang=es
- PHILIP, G. (1999): *When Oil Prices Were Low: Petroleos de Venezuela (PdVSA) and Economic Policy-Making in Venezuela Since 1989*. *Bulletin of Latin American Research*, 18(3), 361–376. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1470-9856.1999.tb00140.x>
- R4V (é. n.): *Refugees and Migrants from Venezuela*. Online: www.r4v.info/en/refugee-andmigrants
- RÁ CZ András (2019): *Oroszország és a venezuelai válság*. *Nemzet és Biztonság*, (2), 4–11. Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2019.2.2>
- SINGER, Florantonia (2022a): *El chavismo juega a dos bandas con EE UU y Rusia en medio de la crisis por la invasión a Ucrania*. *El País*, 2022. március 15. Online: <https://elpais.com/internacional/2022-03-15/el-chavismo-juega-a-dos-bandas-con-ee-uu-y-rusia-en-medio-de-la-crisis-por-la-invasion-a-ucrania.html#?rel=mas>
- SINGER, Florantonia (2022b): *Maduro retoma el contacto con Estados Unidos en plena crisis energética por la invasión de Ucrania*. *El País*, 2022. március 8. Online: <https://elpais.com/internacional/2022-03-08/maduro-reconoce-el-acercamiento-con-estados-unidos-en-medio-de-la-invasion-de-ucrania.html#?rel=mas>
- SOLTÉ SZ Béla (2021): *A venezuelai kivándorlás hatása Dél-Amerika országaira*. *KKI Elemzések*, (51). Online: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.KE-2021.51>
- SZEN TE-VARGA Mónika – BATA-BALOG Amadea (2021): *Return Migration from Venezuela to Europe: Back to the Roots*. *Estudos Internacionais: Revista De Relacoes Internacionais Da Puc Minas*, 9(3), 75–95. Online: <https://doi.org/10.5752/P.2317-773X.2021v9n3p75-95>
- The Global Economy (é. n.): *Corruption Perceptions – Transparency International – Country Rankings*. Online: www.theglobaleconomy.com/rankings/transparency_corruption/
- The White House (2022): *Readout of President Biden's Call with Venezuelan Interim President Juan Guaidó* (2022. június 8.). Online: <https://bit.ly/3US7Rit>

- VÁROSI Dorottya (2021): A Trump-kormány szektorális szankciói Venezuelában. *KKI Elemzések*, E-2021. (4), 3–17. Online: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.E-2021.04>
- VOGEL Dávid (2009): *Venezuela a bolívari úton – Az elmúlt két évtized politikai történelme*. Publikon
- VOGEL Dávid (2011): Venezuela gazdaságpolitikája. A Chávezi évek. *Társadalom és Politika*, (1–2). 127–141. Online: www.academia.edu/22978083/Venezuela_gazdas%C3%A1gpolitika_A_ch%C3%A1vezi_%C3%A9vek

